

НАУКОВІ ПОДІЇ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СЕМІНАР «ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ» В ЧЕРНІВЦЯХ

Упродовж 4–6 жовтня 2024 р. в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича відбувався науково-методичний семінар для викладачів закладів вищої освіти «Викладання історії Голокосту у вищій школі». Організатором семінару є Український центр вивчення історії Голокосту у співпраці та за фінансової підтримки Міжнародного проєкту «Стежками пам'яті II» Єврейської громади Дюссельдорфа.

На семінарі 20 викладачів і викладачок із 18 різних регіонів України обговорювали, як викладають історію Голокосту у закладах вищої освіти України, з якими викликами вони стикаються, а також обмінювалися найкращими практиками та власним досвідом викладання. У програмі були й виступи гостей лекторів — Ігоря Пошивайла, генерального директора Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні — Музею Революції Гідності, Лариси Якубової, завідувачки відділу історії України 20-30-х років ХХ ст. Інституту історії України НАН України, та Анаолія Подольського, директора Українського центру вивчення історії Голокосту, провідного наукового співробітника Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. Особливою частиною програми стала вистава «Сіді Таль. Аїдише нешуме» на сцені Чернівецького академічного обласного українського музично-драматичного театру ім. Ольги Кобилянської. Усі учасники й учасниці отримали комплект видань УЦВІГ та інших книжок із теми дослідження історії геноцидів. Нині учасники й учасниці семінару працюють

спільно над створенням основ для майбутнього методичного посібника з викладання історії Голокосту в закладах вищої освіти.

Інформація УЦВІГ

ПРЕЗЕНТАЦІЯ КНИЖКИ «ЖИТТЯ ТА ЗАГИБЕЛЬ ЄВРЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ ЗДОЛБУНОВА» У ЗДОЛБУНОВІ

...Ця книга про людей та їхні рішення в умовах екстремального насильства. Хтось вірить у те, що під час Другої світової війни у людей не було вибору — всі перетворилися на заручників обставин. Цей підхід деякий час сповідували й історики. Проте він знецінює поведінку таких людей, як сім'ї Казіловських (с. Миротин), Цицюр (с. П'ятигори), Петровських (хутір Камики біля с. Зелений Дуб), Кравчуків (с. Степанівка) та ще багатьох, чий імена ми, можливо, ніколи не дізнаємося. Це також знецінює діяльність Германа Грабе — здається, першого німця, якому Яд Вашем у 1965 році надав звання Праведника народів світу за те, що допомагав уціліти євреям Здолбунова, Рівного та Дубна.

Видатний філософ сучасності Зигмунт Бауман зауважував: «Чим більше часу люди проводять у однорідному середовищі — компанії "таких, як вони", з ким вони можуть ненав'язливо і легко базікати без ризику непорозуміння та без неприємної необхідності здійснювати переклад між різними світами смислів, тим швидше вони "розучаються" мистецтву досягнення взаєморозуміння та втратять *modus covivendi*».

Сьогодні приклад Людей, які ризикували своїм життям, щоби допомогти Іншому/Іншій, має навчати нас основам взаєморозуміння й формули *modus vivendi* в неймовірно складному та непередбачуваному світі. На жаль, цього не відбувається. Ми елементарно не знаємо історій про цих людей. Переважно на їхню честь не називають вулиць і не встановлюють меморіальні дошки. Проте я вірю, що все можна змінити.

Допис Петра Долганова у Facebook

Учасники науково-методичного семінару в Чернівцях

«ЗАПОВНЕННЯ СЛІПИХ ПЛЯМ 2.0: НОВІ НАРАТИВИ ТА РОЛЬ МУЗЕЇВ У ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ» Деколонізація українського суспільства починається в музеях

4–6 листопада 2024 р. у Варшаві відбулася конференція «Заповнення сліпих плям 2.0: Нові наративи та роль музеїв у відновленні України», яку організував фонд ОБМІН. Патрунували захід Верховна Рада України, Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, президент Бундесрату Німеччини, прем'єр-міністр Анке Релінгер, маршалок Сенату Польщі Малгожата Кидава-Блонська, мер Варшави Рафал Тшаковський, у партнерстві з Міністерством іноземних справ Республіки Польща, Федеральним міністерством іноземних справ Німеччини, посольством Німеччини у Варшаві, урядом Саарланду (Німеччина), Федеральним інститутом культури та історії німців у Східній Європі, Фондом солідарності Польщі, Польським інститутом у Києві (Україна).

Конференція розпочалася з вітальних виступів офіційних осіб: Малгожати Лавровської фон Тадден, голови фонду ОБМІН (Польща), Радослава Сікорського, міністра іноземних справ Республіки Польща, Анастасії Бондар, заступниці міністра з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій та стратегічних комунікацій України, Анке Релінгер, президента Бундесрату Німеччини, Ірини Костанкевич, заступниці голови Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики Верховної Ради України, Анни Бартелс, директорки з питань зовнішньої культурної політики Федерального міністерства іноземних справ Німеччини.

Основна теза, що пройшла червоною лінією по всіх панелях конференції, — деколонізація українського суспільства в умовах російсько-української війни. Оскільки на фо-

рум були запрошені музейні працівники з України, мова йшла про можливості музеїв ушпунити на формування постімперської (меншовартісної) ментальності українців для подальшого успішного розвитку демократичних основ в державі.

Активні панельні дискусії модерували цікаві спікери.

У першій панелі «Виклики для музеїв у XXI столітті: як реагувати на зміни соціальних потреб» доповідачі д-р Магдалена Врубльовська (Національний етнографічний музей, Варшава), Юрій Савчук (Національний музей історії України у Другій світовій війні, Київ), Сюй Лан Хопманн (ICOM, Німеччина), Славомір Сераковський (Krytyka Polityczna, Варшава) порушували питання про повернення до правдивої історії України, про технічну модернізацію українських музеїв відповідно до запитів європейських норм і про зміну підходів до підготовки фахівців-музейників. Це найважливіші складові у процесі пострадянської деколонізації музеїв, які мають значний інструментарій впливу на формування ментальної культури суспільства.

Під час другої панелі «Деколонізація музеїв України: як упоратися з цією складною темою» обговорювали практичні можливості та проблеми в українських музеях для впровадження нових сучасних поглядів на їхню роль у подоланні колоніальних пережитків. Виступи спікерів д-ра Беате Штюрткуль (VKGE, Ольденбург), Катерини Ріць-Ракуль (Український інститут у Берліні), проф. Ірини Костанкевич (Верховна Рада України) розкривали бачення розвитку українських музеїв у сучасній дійсності, спонукали до живої дискусії та бажання музейників поділитися

Учасники конференції

особистим досвідом. Для докладнішого розгляду інформації, отриманої на другій панелі, для учасників було організовано освітній семінар: вони ознайомилися із сучасними можливостями оцифрування фондів музеїв на спеціально створеному державному ресурсі, роботу якого показав на практиці один із його розробників. Цікаво, що в процесі дискусії виявилось, що окремі музеї України вже активно користуються цим ресурсом.

Дуже цікавою була третя панель «Фальшиві наративи, що впливають на музеї в Україні: як їх виявляти та виправляти». Доповідачі Анастасія Бондар (заступниця міністра з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і диджиталізації, Україна), Агнешка Ліхнерович (Радіо ТОК FM, Польща), Вікторія Гросманн (Suddeutsche Zeitung, Німеччина), проф. Пьотр Маєвський (Варшавський університет, Польща) обговорювали проблему боротьби з неправдивою інформацією, яка сьогодні заповнила весь медійний простір. Основна теза зводилася до того, що для подолання сліпої віри в джерело необхідно формувати інформаційно грамотних користувачів. Тобто для цього не-

одмінною умовою має бути достатня медійна освіченість суспільства.

Під кінець насиченої роботи у панелях для українських учасників було презентовано нові авторські проєкти: «Олександр Архипенко: відкриття унікальної колекції у Фонді спадщини Саарланда (Stiftung Saarlandischer Kulturbesitz)» д-ра Катрін Ельверс-Швамберг (Німеччина) та «Decolonial Guidance/Деколоніальні настанови» Катрін Рітц-Ракул (Німеччина).

Конференція завершилася майстер-класом «10 думок про деколонізацію» — рефлексією учасників на події, що відбуваються в Україні і музейній сфері сьогодні, та обговоренням документа про шляхи деколонізації музеїв. Загалом після заходу залишився приємний післясмак, адже Україна, незважаючи на складний, наповнений трагедією війни час, неухильно заглиблюється у процес інтеграції до європейської цивілізаційної спільноти.

Світлана Піддубна,
директорка Музею культури єврейського народу та історії Голокосту «Музей Михайла Мармера», м. Кривий Ріг

МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «СПОТВОРЕННЯ ТА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ: ПОТОЧНІ ТА НОВІ ВИКЛИКИ. НАЦІОНАЛЬНІ ЗАХОДИ»

28–29 жовтня 2024 р. в Бухаресті (Румунія) відбулась Міжнародна конференція на тему «Спотворення та вивчення історії Голокосту: поточні та нові виклики. Національні заходи». Організатором конференції виступило Міністерство закордонних справ Румунії за підтримки чинного голови ОБСЄ та Міжнародного альянсу пам'яті жертв Голокосту, у консультації з Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ.

Учасниками цього міжнародного заходу були вчені, освітяни, державні діячі, дипломати з близько 10 країн Східної та Центральної Європи, а також представники США, Великої Британії та Ізраїлю. Україну на цій міжнародній конференції представляв керівник Українського центру вивчення історії Голокосту *Анатолій Подольський*. Роботу конференції відкрили міністр закордонних справ Румунії пані *Лумініца Одобеску*, особистий представник чинного голови ОБСЄ з питань боротьби з антисемітизмом *Рабін Ендрю Бейкер*, депутат парламенту, президент Федерації єврейських громад Румунії *Сільвіу Веклер* та інші.

Роботу конференції було зосереджено на питаннях сучасних викликів щодо вивчення історії Голокосту, зокрема потенційного впливу штучного інтелекту (ШІ) у цій сфері, а також на тому, як використовувати традиційну освіту у всіх її формах (класи, музеї, меморіали, народне мистец-

тво) і сучасні платформи для поширення суспільних знань про Голокост і протистояння його спотворенню. Доповідачі під час роботи конференції підкреслили ключову роль освіти у протистоянні запереченню і спотворенню Голокосту та іншим формам антисемітизму. Доповідачі з Румунії, США, Польщі та інших країн зосередились на реаліях викладання Голокосту в сучасних умовах з акцентом на вплив на цей процес нападів ХАМАС на цивільних мешканців Ізраїлю 7 жовтня 2023 р. та подальшої війни між Ізраїлем і ХАМАС.

У своїй доповіді А. Подольський зацентрував на представленні українського національного досвіду у питаннях вивчення Голокосту та протистояння антисемітизму й спростуванні маніпулятивних нарративів рф із виправдання агресії проти України. Доповідач підкреслив, що сьогодні під час російської агресії та повномасштабної війни проти України ми маємо безпрецедентну ситуацію з викладанням історії Голокосту. Зокрема, вчителі, викладачі університетів, які до 24 лютого 2022 р. фахово займалися дослідженням і викладанням історії Другої світової війни, історії Голокосту, за цей період війни самі опинились під російськими бомбами і ракетами, на фронті, в окупації, стали біженцями і, отже, пережили разом із їхніми родинами випробування, подібні до тих, що випали на долю жертв Голокосту.

Конференція мала на меті підвищити обізнаність про можливості технологій і дослідити супротивні та суперечливі історичні наративи. Також відбувся дуже актуальний і корисний обмін національним досвідом у царині викладання історії Голокосту на сучасному етапі в країнах — учасниках цього форуму.

Під час роботи сесії «Національний досвід та країні практики»

Джерело: Український центр вивчення історії Голокосту

МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС ГОЛОКОСТУ: СУЧАСНІ ВИМІРИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ»

12 листопада 2024 р. в Інституті всесвітньої історії НАН України було проведено міжнародну наукову конференцію на тему «Європейський науковий дискурс Голокосту: сучасні виміри та перспективи досліджень». На конференції обговорювали актуальні проблеми вивчення Голокосту в Україні та світі, теоретичні засади сучасного наукового дискурсу з проблематики Голокосту.

У роботі конференції взяли участь відомі вітчизняні та іноземні фахівці: співробітники Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Інституту музикознавства Ягеллонського університету (Краків, Польща), Київського університету імені Бориса Грінченка, Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Рівненського державного гуманітарного університету, Державного архіву Львівської області, Українського центру вивчення історії Голокосту, музею «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні» (м. Дніпро), Українського представництва канадської недержавної організації «Українсько-єврейська зустріч».

Виступає Анатолій Подольський

Із науковою доповіддю «Студії з історії Голокосту в Україні з погляду сучасної європейської історіографії» на конференції виступив керівник УЦВІГ Анатолій Подольський. Історик проаналізував студії з історії Голокосту в Україні з погляду сучасної європейської історіографії і розповів про поступове формування наукової школи в Україні дослідників цієї проблематики. В останнє десятиліття значно зросла кількість напрямів досліджень історії Голокосту на українських землях. Мова йде передусім про регіональні дослідження, а також студії з проблем руху Опору, стратегій виживання, з політики пам'яті жертв Голокосту.

З доповідями також виступили: доктор історичних наук, професор, академік АПН України, член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» Василь Ткаченко; доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» Сергій Стельмах; директор ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор Андрій Кудряченко; доктор історичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» Олександр Потехін; доктор політичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» Людмила Чекаленко та інші.

Джерело: Український центр вивчення історії Голокосту

ВИКЛИКИ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

29 листопада 2024 р. для студентів і викладачів історичного факультету Житомирського державного університету ім. Івана Франка в рамках університетської програми «Запрошені професори» керівник УЦВІГ Анатолій Подольський виступив із лекцією на тему: «Виклики у вивченні історії Голокосту під час російської війни проти України».

Науковець розглянув важливі аспекти вивчення геноциду, вшанування пам'яті жертв не лише Голокосту (й нацистського гітлерівського режиму), а й сучасного російського злочинного режиму. Лектор зупинився на розгляді таких питань: злочини країни-агресора проти людей і меморіалів, порівняння пам'яті і злочинів, зосередив увагу на можливості використання досвіду вшанування пам'яті жертв Голокосту для вшанування пам'яті жертв і героїв російської війни проти України.

Учасники зустрічі ознайомились із напрацюваннями та публікаціями на цю тему, які побачили світ від початку повномасштабного вторгнення і з часом стануть у пригоді майбутнім учителям (методичні рекомендації «Як говорити про Голокост після 24 лютого 2022 року»). Серед ключових тез доповіді: саме факт незасудження злочинів комунізму створив простір для злочинців сучасної росії. Здобувачі освіти отримали цінний досвід, як говорити про складні та важкі теми доступно і цікаво, спонукаючи не лише до рефлексій і формулювання запитань, які змушу-

ють думати і шукати відповіді, а й до активної діяльності у сфері збереження та вшанування історичної пам'яті. Обговорення доповіді й запитання, які студенти поставили лектору, засвідчили зацікавленість темою і готовність змінювати стереотипи.

Джерело: Український центр вивчення історії Голокосту

Під час зустрічі зі студентами

ВИСТАВКА «ГОЛОКОСТ У ГЕБІТІ «РІВНЕ»»

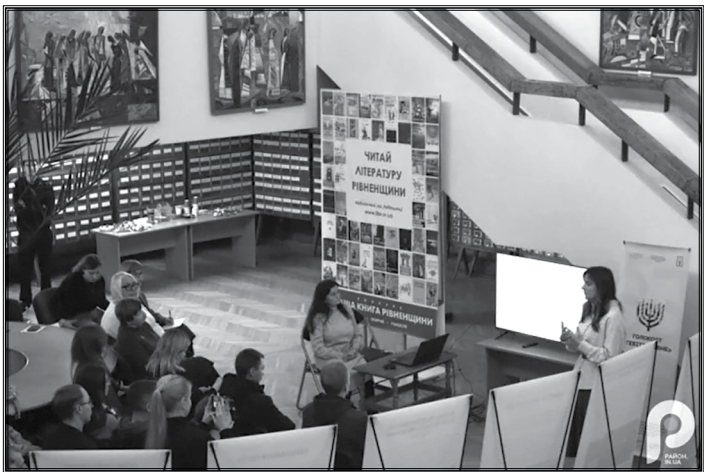
19 листопада 2024 р. в Рівному громадська організація «Мнемоніка» презентувала виставку про долю євреїв у роки Другої світової війни – «Голокост у гебіті «Рівне»».

Виставка «Голокост у гебіті «Рівне»» у місті Рівному

Захід організували за фінансової підтримки Claims Conference, а також Єврейської громади Дюссельдорфа і проекту «Tracks of Memoгу», який проводять за підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини.

Під час відкриття виставки у Рівненській обласній науковій бібліотеці представники організації «Мнемоніка» підкреслили важливість збереження історичної пам'яті. Експозиція має на меті привернути увагу до трагічної сторінки історії Рівненщини під час Другої світової війни.

Відкриття виставки

Фото з Бундесархіву

Виставка складається з 11 тематичних стендів, що висвітлюють події Голокосту в містах і селах Рівненської області. Особливу увагу приділили місцям трагедій, зокрема урочищу *Сосонки*, де відбулася одна з найбільших масових акцій знищення євреїв на території України під час нацистської окупації – третя за масштабами після трагедій у Бабиному Яру в Києві та Дробицькому Яру в Харкові.

У листопаді 1941 р. в Сосонках убили понад 17,5 тисячі євреїв, а в лісах неподалік поховані, за офіційними даними, ще близько 7 тисяч людей. За іншими підрахунками, загинули до 21 тисячі невинних жертв.

Опісля окупації Рівного нацисти заарештували на вулицях і вбили 150 чоловіків, 9 липня 1941 р. на околицях міста вбили 400 євреїв. 6 липня загинули 60 євреїв *Тучина*, і того ж місяця вбили кілька євреїв у *Корці* та *Гоці*. Такі злочини відбувалися і надалі.

Фото з Бундесархіву

Громадську організацію «Мнемоніка» було створено у 2016 р. з ініціативи трьох істориків: доктора політичних наук *Максима Гона*, кандидатки історичних наук *Наталії Івчик* і кандидата історичних наук *Петра Доланова*. Згодом організація почала розширюватись. «Мнемоніка» займається політикою пам'яті, толерантністю, представленням іншостей у соціокультурному просторі міста і намагається повернути пам'ять про тих, хто опинився на маргінесі.

Катерина Попова, членкиня громадської організації «Мнемоніка», помічниця проектного менеджера, наголосила, що задум виставки виник 5 років тому: «Ідея виставки – показати Голокост в низовій одиниці «Гебіт «Рівне»», яку створили нацисти в роки окупації України. Взагалі такі дослідження ще не проводили, звідси й ідея виставки».

Організаторка зазначила, що цей проект започаткували у 2022 р., коли розпочалося повномасштабне вторгнення, з часом до проекту почали повертатись, а у 2024 р. йому змогли втілити. «Завдячуємо ми безпосередньо нашому директору Максиму Гоні, який займався науковою частиною цієї виставки, різним інституціям, студії *Наталії Івчик* та партнерам», – зі словами вдячності каже *Катерина Попова*.

Організатори виставки наголошують, що збереження пам'яті про ці події є важливим не лише для істориків, а й для всього суспільства, особливо в умовах російської агресії в Україні. «У нас ще є англومовний варіант цієї виставки, ми плануємо відправити її за кордон у Німеччину. Ми сподіваємось, що ця локальна історія зможе зачепити особистими досвідами якомога більше людей і пам'ять про Голокост буде не на маргінесі, а ми завжди будемо пам'ятати про ці страшні події», — наголосила членкиня організації.

Після експонування у Рівненській обласній науковій бібліотеці виставку перемістатимуть далі по навчальних закладах.

Авторка: Тетяна Мельничук

Джерело: Публікація у виданні Район.Історія

«КОЛИ ІСТОРІЯ СХОДИТЬ ЗІ СТОРІНОК ПІДРУЧНИКІВ»: ЛЕКЦІЯ ДЛЯ МУЗЕЮ ВОЄННОГО ДИТИНСТВА

12 грудня 2024 р. на запрошення Музею воєнного дитинства відбулась лекція-презентація «Коли історія сходить зі сторінок підручників. Проект інтерв'ю із вчителями історії про досвід проживання російсько-української війни».

Під час лекції лекторки Надія Уфимцева та Інґа Козлова розповіли про проєкт Українського центру вивчення історії Голокосту, присвячений записуванню інтерв'ю із вчителями історії про досвід проживання російсько-української війни.

Цей проєкт УЦВІГ розпочав ще восени 2022 р. Для УЦВІГ є важливим засвідчити досвід учителів і вчительок, випускників і випускниць програм УЦВІГ, який вони проживають із моменту повномасштабного вторгнення росії. Адже вчителі в рамках навчальних програм викладають і досліджують зі своїми учнями приклади «важкої історії» – Голодомор, Голокост та інші геноциди. Вони працюють із документальними матеріалами з непростими свідченнями, описами нелюдських умов і переживань. Із лютого 2022 р. ці вчителі разом з учнями, родинами, колегами опинились усередині схожої «важкої історії».

У межах проєкту вже відбулось кілька хвиль інтерв'ювання випускників і випускниць проєктів Українського центру вивчення історії Голокосту про їхній досвід проживання повномасштабного вторгнення. Із невеликим аналізом першого десятка розповідей можна ознайомитися на сайті УЦВІГ.

Спікерками лекції-презентації виступили Надія Уфимцева, історикиня, співробітниця Українського центру вивчення історії Голокосту, менеджерка проєкту, та Інґа Козлова, соціологиня, доцентка кафедри соціології Українського католицького університету. Вони розповіли про внутрішню роботу в процесі ведення цього проєкту та дослідницькі відкриття і прийняття, про перешкоди та стійкість у непевних умовах.

Ця лекція відбувалась у рамках серії воркшопів, яку організує Музей воєнного дитинства для дослідниць і дослідників, про різні проєкти та підходи з документування російської війни проти України. Запис лекції «Коли історія сходить зі сторінок підручників. Проект інтерв'ю із вчителями історії про досвід проживання російсько-української війни», а також попередніх воркшопів можна отримати за запитом, написавши Музею воєнного дитинства на адресу info@warchildhood.org або у Facebook.

Надія Уфимцева, історикиня, співробітниця УЦВІГ

ОСВІТНІ ПОДІЇ

«ДЕНЬ ПАМ'ЯТІ МІЛИ САНДБЕРГ» У ЗАЛІЩИКАХ

У Заліщицькій гімназії, що на Тернопільщині, провели «День пам'яті Міли Сандберг на її малій батьківщині» – символічну меморіальну подію, пов'язану з осмисленням історичної пам'яті.

Міла Сандберг-Меснер (22.11.1923 – 3.11.2023) – дівчина з єврейської родини із Заліщиків. Дев'ятнадцятирічною вона врятувалась у вирі трагічних подій Голокосту. Згодом, уже в заокеанській еміграції – письменниця, авторка

Висадження символічного «Дерева пам'яті Міли Сандберг»

книжки спогадів *Light through the darkness*. За її ініціативою у 2011 р. в Заліщиках облаштували місце пам'яті про єврейську спільноту, що зникла в роки нацистської окупації.

У Міли був дивовижний дар спілкуватися з багатьма людьми, часто дуже різними за віком, походженням, мовою, релігійною належністю. Впродовж багатьох років вона активно пропагувала гуманістичні цінності, ділилася багатим досвідом свого життя. Її життєве кредо сконцентровано мабуть в оцих словах: «Я буду рада, якщо мої слова і вчинки сприятимуть – хоч у незначній мірі – кращому взаєморозумінню між людьми».

Торік Міла відійшла у вічність у Монреалі, не доживши лічені дні до свого 100-річного ювілею. Її друзі та рідні започаткували міжнародну комеморативну ініціативу – висадження «дерев пам'яті Міли Сандберг»: <https://montrealgazette.remembering.ca/.../mila-sandberg...>

Де ж іще рости такому дереву, як не в рідному місті над Дністром, де минуло дитинство Міли, яке вона описала зі зворушливим теплом та любов'ю?

Тож у наш «День пам'яті Міли Сандберг» гімназійній аудиторії було представлено презентацію про її життєвий

шлях, а також українське видання її спогадів «Світло крізь темряву».

До обговорення питань формування культури історичної пам'яті та досвіду у цій справі Українського центру вивчення історії Голокосту приєднався до нас онлайн його директор — історик, видавець і громадський діяч Анатолій Подольський.

Подія увінчалася висадженням символічного «Дерева пам'яті Міли Сандберг» — за участю учнів Заліщицької державної гімназії і студентів Заліщицького коледжу ім. Є. Храпливого.

Наразі наше деревце магнолії ще зовсім маленьке й тендітне. Але й воно вже є живим пам'ятником людям, життя яких 80 років тому відіслав людиноненависницький режим. Для того щоби зрости і зміцніти, воно потребує нашого піклування і захисту — як сама пам'ять. Але віримо, що колись наше «дерево пам'яті Міли Сандберг» зацвіте. А отже не згасне світло, яке вона пролила у темряві забуття.

Дякуємо усім причетним до цієї події. Світ завдяки усім вам став трішечки добрішим. Треба йти далі...

Джерело: Інформація УЦВІГ

ВИЇЗНЕ ЗАНЯТТЯ НА ТЕРЕНАХ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-МЕМОРІАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «БАБИН ЯР»

22 листопада 2024 р. в межах дисциплін «Університетські студії: Вступ до фаху» та «Художня культура світу» для здобувачів бакалаврату першого курсу (група ОМб12440д) Київського столичного університету імені Бориса Грінченка відбулося виїзне заняття в Національному історико-меморіальному заповіднику «Бабин Яр». Заняття організували доценти кафедри образотворчого мистецтва І. Братусь, Н. Дмитренко та аспірант третього року навчання В. Снігур.

Експерсію тривалістю понад дві години провів Анатолій Подольський — кандидат історичних наук, директор Українського центру вивчення історії Голокосту, один із провідних фахівців у вивченні історії євреїв України ХХ століття, історії Голокосту, українсько-єврейських взаємин, порівняльних досліджень історії геноцидів та культурної політики пам'яті про Другу світову війну.

Під час експерсії студенти поринули в живу історію пам'яті про жертв трагічних подій минулого, що переплітаються з нинішніми викликами. Бабин Яр — це не лише місце трагедії, а й простір пам'яті, який демонструє складний і суперечливий процес осмислення минулого. Це місце стало символом жаху Голокосту, а також прикладом того, як колективна пам'ять може інструменталізуватися в політичних і соціальних цілях.

Анатолій Подольський у своїй розповіді акцентував на тому, як протягом десятиліть Бабин Яр «говорив» різними голосами. У радянський період замовчували інформацію про національність жертв, трагедію намагалися ввести в контекст загальної боротьби радянського народу проти фашизму. Згодом пам'ять про Бабин Яр почала набувати національних рис.

Під час зустрічі А. Подольський зазначив: «Україна у минулому столітті потерпала від тоталітарних режимів — як комуністичного, так і нацистського: Голодомор, депортація кримських татар, геноцид ромів, розстріли в Биківні та Голокост євреїв. А тепер ми знову протистоїмо подібному жахливому ворогу. Рашизм має багато спільних рис із комуністичним тоталітаризмом, а також із злочинами націонал-соціалізму. Щоби встояти й перемогти, ми маємо аналізувати ці режими, розкривати їхню сутність і попереджати про загрози рашизму не лише для України, а й для світу».

Учасники заняття дійшли висновку, що пам'ять про Бабин Яр має бути живою, багатоголовою й відкритою до критичного переосмислення. Вона має об'єднувати людей, нагадуючи про жахи минулого, щоб запобігти їхньому повторенню в майбутньому. Для художників це місце і його трагічна історія є особливо важливими, адже в мистецтві необхідно створювати глибокі й достовірні образи минулого.

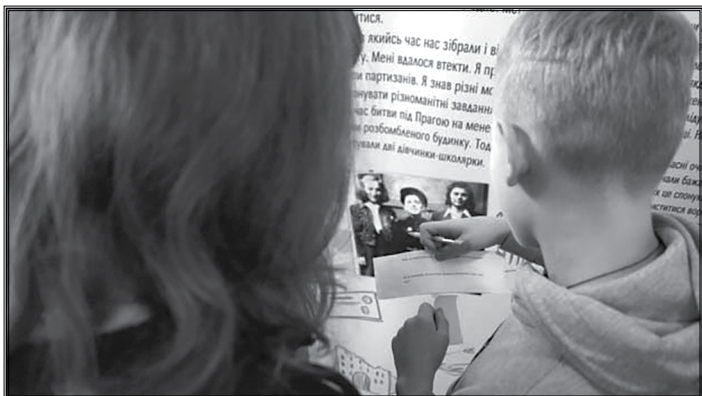
Викладачі й студенти висловили щире вдячність Анатолію Подольському за змістовну експерсію та сподіваються на нові зустрічі!

Джерело: Допис факультету образотворчого мистецтва і дизайну Університету Грінченка у Facebook

Під час експерсії Бабиним Яром

ВИСТАВКА (НЕ)ДИТЯЧІ ІСТОРІЇ

ВИСТАВКА «(НЕ)ДИТЯЧІ ІСТОРІЇ» НА ЧЕРНІГІВЩИНІ
(Козелецький ліцей № 3)

Упродовж кількох тижнів листопада над «(Не)Дитячі історіями» працювали наші колеги з Козелецького ліцею № 3 (Чернігівська область). Попри складні умови для роботи, шестеро гідів – учні та учениця 8, 9 і 10 класів – та їхній учитель Ігор Карась змогли ознайомити з матеріалами виставки понад 300 осіб – учнів 6–11 класів і вчителів місцевих шкіл.

Ми надзвичайно радіємо, що виставка знайшла своїх гідів і відвідувачів у Козельці, й дуже вдячні гідам за їхню турботу про відвідувачів і про історії з виставки. Далі – традиційно – кілька уривків із цитат від безпосередніх діячих осіб.

«...Учні шостих класів виявили надзвичайну зацікавленість до представлених на виставці історій, навіть незважаючи на складність тематики. Вони не просто слухали чи читали експозиційні матеріали, а активно взаємодіяли з ними. Школярі ставили багато запитань, які демонстрували їхній інтерес до деталей і щире відкритість до обговорення тем толерантності, дискримінації та співпереживання. Наприклад, діти цікавилися, як герої виставки справлялися зі складними обставинами, чому люди допускають нерівність і що можна зробити, щоб змінити ситуацію в майбутньому.

Деякі учні намагалися порівнювати історії з реаліями свого життя, запитуючи: "А чи може таке статися зараз?" або "Чи можу я щось зробити, щоб допомогти?". Це свідчило про те, що

Відвідувачі виставки у Козельці разом із гідими

виставка змусила їх не просто задуматися, але й сформулювати власну позицію щодо важливих суспільних тем» (п. Ігор, вчитель історії, місцевий координатор виставки).

«Виставка "(Не)Дитячі історії" справила на мене дуже сильне враження. Як учню, вона допомогла мені краще зрозуміти події, яким вона присвячена. Як гід, я побачив, наскільки важливо розповісти про ці історії, адже вони вчать нас співчуттю, людяності й тому, що важливо пам'ятати про складні сторінки історії.

Матеріали виставки дуже добре продумані – вони не тільки інформують, але й занурюють відвідувачів у атмосферу подій» (Андрій, гід).

«Особисто для мене вражаючими були свідчення жертв дискримінації, їхні історії. Дізналась багато чого нового. Я вдячна своєму вчителю, який запропонував мені таку цікаву роботу, яка дозволила мені відчути себе справжньою дорослою та розумною людиною, що доносила до відвідувачів не просто розповіді, а цілі сторінки історії. ...Мабуть, нема нічого найважливішого за те, щоб пам'ятати про ці уроки та боротися за рівне та справедливе суспільство, і ми повинні пам'ятати про минуле, щоб уникати повторення таких жахливих розповідей і помилок у майбутньому» (Дар'я, гід).

«Для мене ця екскурсія стала не просто "шкільним завданням", а справжнім досвідом, який змінив моє ставлення до багатьох речей. Я зрозумів, наскільки важливо бути уважним до інших, чути їхні історії та намагатися допомагати» (Михайло, гід).

«Я також побачив, що кожна історія, яка була на стендах виставки, була написана самим героєм або його знайомими та родичами, а не просто замовчувана, – це мені дало змогу зрозуміти, що кожна історію про людей, які переживають дискримінацію, потрібно залишати в суспільстві та просувати їх, для того, щоб люди могли зрозуміти, що утиски прав та дискримінація досі є в нашому світі, тому нам потрібно позбавлятися їх. Участь у цій виставці стала нагадуванням, що кожна дія, навіть найменша, може вплинути на життя інших людей і зробити його трохи світлішим» (Денис, гід).

«Цей досвід навчив мене відповідальності і не відкладати все на потім. Я намагався донести до відвідувачів не просто факти, а справжні життєві історії, щоб вони зрозуміли, чому це важливо пам'ятати. Це не просто минуле, це уроки для сьогодення...» (Назар, гід).

«Виставка "(Не)дитячі історії" залишила в моєму серці глибокий слід. Як учасник, я відчув важливість не тільки вивчення історії, а й передання її наступним поколінням. Ця виставка дала можливість побачити складні життєві події через призму людських історій. ...Я вдячний за цей досвід, бо він навчив мене не тільки бути уважним до минулого, а й допомагати людям розуміти, наскільки важливі рівність, повага і людяність у сучасному світі. Сподіваюся, що мої слова та старання, як гіда, допомогли відвідувачам зрозуміти цінність цих уроків» (Іван, гід).

Нагадаємо, що проєкт і виставка «(Не)Дитячі історії» створені Українським центром вивчення історії Голокосту й тривають завдяки міжнародному проєкту «Слідами пам'яті II» Єврейської громади Дюссельдорфа.

Джерело: Український центр вивчення історії Голокосту

ЦЕНТР СУЧАСНОЇ ІСТОРІЇ ім. МИКОЛИ ГАЄВОГО

МИНУЛЕ ДОПОМАГАЄ РОЗУМІТИ СЬОГОДЕННЯ

«Минуле допомагає нам зрозуміти те, що відбувається сьогодні і що може статися завтра. Історія показує, як суспільство додало проблеми. Треба розуміти, як ці знання використати на свою користь», – канадська історикиня, професорка Оксфордського університету Маргарет Макміллан.

17 жовтня у Львові відбулося урочисте відкриття Центру сучасної історії ім. Миколи Гаєвого, який спільно заснували Український католицький університет і Мюнхенський університет Людвіга-Максиміліана. Центр назвали на честь молодого історика, випускника гуманітарного факультету, аспіранта, який загинув на війні 27 серпня 2024 р. У Центрі сучасної історії досліджуватимуть історію ХХ ст. України та Європи.

Адміністративна директорка центру Маріанна Пиріг розповіла, що спочатку організацію планували назвати на честь Рафаеля Лемкіна – науковця-правника, який запровадив уперше слово «геноцид» як правове поняття. Микола Гаєвой – молодий історик, випускник УКУ, аспірант – мав стати науковим співробітником центру. Однак не судилося. Життя Миколи обірвала війна: 27 серпня 2024 р. він загинув на Курському напрямку. Героєві було лише 28 років. Після жакливої звістки команда з України звернулася до своїх німецьких партнерів із пропозицією назвати установу на честь Миколи Гаєвого. В Мюнхенському університеті Людвіга-Максиміліана підтримали цю ініціативу.

Директор центру професор Ярослав Грицак зазначив, що в установі працюватимуть історики, які не зі слів знають, що таке війна. Це, зокрема, друзі Миколи Гаєвого: військовослужбовець ЗСУ (2022–2023 рр.), молодший науковий співробітник Центру сучасної історії ім. Миколи Гаєвого Михайло Мартиненко, військовослужбовець, аспірант гуманітарного факультету УКУ Максим Осадчук і молодша наукова співробітниця центру Уляна Кирчів, чоловік якої також воює.

Ярослав Грицак подякував матері Миколи Гаєвого пані Наталії, яка приїхала з Ужгорода на відкриття центру: *«Ми завжди пам'ятатимемо Миколу і робитимемо все, щоб бути гідними його імені».*

Історик наголосив, що такі проекти, як Центр сучасної історії ім. Миколи Гаєвого, важливі: *«Індивідуальна та колек-*

тивна травма, виклики справедливого миру і безпеки, війна та екологічні збитки, перехідне правосуддя, відновлення культурної спадщини, управління міграцією і координація гуманітарної допомоги – через такі спільні дослідницькі проекти українські вчені можуть усвідомити, що мають доступ до унікальних даних і що їхнє перебування в Україні може дати їм конкурентну перевагу в проведенні досліджень».

«Надзвичайно, що центр назвали іменем мого сина. Надіюся, що в центрі будуть досліджувати, рости професійно історики – наша молодь, яка ще багато зробить для країни», – поділилася думками Наталія Пшенична, мама полеглого Героя Миколи Гаєвого.

Тимчасово повірений у справах Федеральної Республіки Німеччина д-р Тім Пранге зізнався, на нього справило велике враження відео, яке підготували на честь Миколи Гаєвого і представили на відкритті центру. Він підкреслив, що ми маємо великі зобов'язання перед Героями, які воюють. За його словами, відкриття українсько-німецького Центру дослідження історії є надзвичайно важливим. Це сприятиме поглибленню міжнародної співпраці двох наших країн.

Заступник міністра освіти і науки України Михайло Винницький пригадав, що погодження створення центру відбулося за 12 годин до повномасштабного російського вторгнення в Україну. Важливим є те, що від цієї міжнародної наукової співпраці ніхто не відмовився. Також у своєму виступі Михайло Винницький згадав той факт, що Микола Гаєвой і міністр освіти Оксен Лісовий служили в одній 95-й бригаді: *«Я думаю – це символічно. Це показує, що ми є спільнотою стійкості, пам'яті. Ми повинні виграти війну і відбудувати країну».*

Ректор УКУ Тарас Добко зазначив, що важливо, щоби міжнародні університети не лише запрошували українських учених на стажування, а й пропонували різні форми підтримки, щоби вони могли залишитися вдома та продо-

Відкриття Центру сучасної історії ім. Миколи Гаєвого. Інвентураційну лекцію прочитала Маргарет Макміллан

Відкриття Центру сучасної історії ім. Миколи Гаєвого

Ярослав Грицак

вжувати свою наукову діяльність. «Спільні дослідницькі проекти допоможуть зменшити відлив мізків. Сьогодні Україна – одне з найцікавіших місць для навчання та дослідження, де можна вивчати питання глобального значення. Вірю, що Центр сучасної історії стане важливим для розвитку українських вчених та їхньої кар'єри в Україні», – зазначив Тарас Добко.

Ректор Університету Людвіга-Максиміліана в Мюнхені Бернд Губер і представник Міністерства освіти і науки Німеччини Єнс Бранденбург долучились до події онлайн. Бернд Губер побажав плідної співпраці українським і німецьким колегам. Єнс Бранденбург додав, що метою центру буде розвінчувати міфи війни.

Професор історії Мартін Шульце Вессель з Університету Людвіга-Максиміліана наголосив: «Українська армія повинна отримати більшу підтримку з боку західної спільноти держав – це в інтересах України, Європи та в інтересах людства. У крайніх правих і крайніх лівих партіях Німеччини та інших європейських країн зростає тенденція вимагати миру, який не ґрунтується на справедливості, іншими словами – путінського миру. Це позиція, яка відірвана від реальності в Україні, а також від реальності в Німеччині. Путін вже давно націлюється на Німеччину, використовуючи гібридну війну. Як заявив президент Федеральної розвідувальної служби Німеччини (BND) Бруно Каль, виступаючи в Бундестазі на початку цього тижня (14 жовтня. – Ред.): «Ми перебуваємо в прямій конфронтації з Росією». Якщо Захід не підтримає Україну ефективно, війна Росії прийде на Захід».

Михайло Винницький

Відкриття Центру сучасної історії ім. Миколи Гаєвого

Під час відкриття центру в УКУ, канадська історикиня, професорка Оксфордського університету Маргарет Макміллан прочитала інавгураційну лекцію «Вчимо історію, щоби зрозуміти сучасність» («Using History to Understand the Present»).

Професорка Макміллан – колишня ректорка Трініті-коледжу в Торонто, професорка історії в Університеті Торонто й Університеті Раерсона, експертка історії та міжнародних відносин. Є авторкою книжки «Війна. Як конфлікти формували нас», яку також перекладено українською мовою.

Подаємо декілька тез із лекції Маргарет Макміллан:

- Українці, ви надихаєте на надію. Ви переживаєте війну, і бути зараз поруч із вами – велика честь для мене.
- Те, що відбувається тут (війна. – Ред.) має величезне значення для України, українців і для всього світу. Ми, решта світу, не можемо собі дозволити це ігнорувати.
- Інформаційні війни, які завжди були частиною війни, думаю, тепер важливіші, ніж будь-коли, через силу соціальних мереж.
- Минуле може допомогти нам зрозуміти те, що відбувається сьогодні і що може статися завтра. Не все те, з чим ми стикаємося, є новим. Ми це знаємо з історії. Звертаючись до минулого, ми можемо побачити, як суспільства справлялися з проблемами. Але треба розуміти, як це використати на свою користь.
- Історія нагадує нам про важливість скромності. Ми не завжди розумніші за людей у минулому, не завжди робимо речі краще, ніж вони. Часто робимо гірше, припускаємося помилок.

Відкриття Центру сучасної історії ім. Миколи Гаєвого

Мартін Шулце Вессель

Маргарет Макміллан

- Ми думали, що після 1945 року епоха імперій закінчилася. Але у багатьох сенсах Росія ніколи не припиняла бути імперією. Інші європейські імперії зникли, а вона – ні.
- Не можна зрозуміти інших людей, не знаючи їхньої історії. Ми не можемо зрозуміти, чому Росія поводить себе так, як поводить сьогодні, без розуміння її історії.

- Якщо Росії зійде з рук незаконна агресія проти України, це заохотить, зокрема, і самих росіян, які мають нові цілі, та інші держави, які мають територіальні претензії до своїх сусідів, до конфліктів по всьому світі.

Джерело:

сайт Українського католицького університету

ПОЛЕМІКА

«ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ НИНІ ПІД ТАКОЮ САМОЮ ЗАГРОЗОЮ, ЯК ЄВРЕЇ ЗА ТРЕТЬОГО РАЙХУ»

Інтерв'ю з керівником УЦВІГ Анатолієм Подольським

За останні 100 років Україна зіткнулася з жахливими злочинами проти людства, які призвели до мільйонів невинних смертей. У ХХ столітті це були злочини двох тоталітарних режимів, комуністичного і нацистського, а в ХХІ страшний мартиролог продовжив путінський режим. Символами цих злочинів стали місця масових трагедій – Биківня, Бабин Яр і Буча. Дослідити природу трьох злочинних режимів – комуністичного, нацистського і рашистського – з'ясувати їхню ідеологію, методи вбивства, а заодно спробувати розробити механізми протидії та за-

побігання таким злочинам у майбутньому, пропонує проєкт «Биківня, Бабин Яр, Буча – між масакрою і пам'яттю про неї».

Сучасна російська війна проти України актуалізувала історичні дискусії навколо питання про природу таких режимів і наслідки їх толерування. Зокрема, і в Європі, де свого часу гітлерівські злочини було засуджено як з моральної, так і з юридичної точки зору. Тоді як комуністичний режим після закінчення Другої світової війни привласнив статус переможця нацизму, а тому отримав своєрідну індульгенцію на свої злочини. Це дало можливість зміцнитися путінському режимові й розпочати одну з найкривавіших воєн у Європі, що нині супроводжується геноцидом українців.

Ці питання будуть у фокусі уваги учасників наукової конференції «Комунізм, нацизм, рашизм – між масакрою та пам'яттю про неї», яка відбудеться 25 листопада в Інституті Пилецького в Берліні. Напередодні конференції ми поспілкувалися із науковим редактором проєкту «Биківня, Бабин Яр, Буча. Між масакрою та пам'яттю про неї» Анатолієм Подольським – кандидатом історичних наук, провідним науковим співробітником Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАНУ і директором Українського центру вивчення історії Голокосту.

– Пане Анатолію, що спонукало вас, враховуючи інтенсивну наукову працю і просвітницьку роботу, приєднатися до проєкту, в якому, у порівняльній перспективі, проаналізовано три політичні режими: комунізм, нацизм, рашизм?

Анатолій Подольський Фото: iriend.gov.ua

— Моя мотивація подвійна: і як науковця, і як громадянина. Насамперед важливо сказати, що багато років спільна тема моїх досліджень — доля українських євреїв у роки Другої світової війни, зокрема — історія Голокосту. І вже досить давно я став на шлях порівняння комуністичних і нацистських злочинів. Отже, це моя тема як науковця, дослідника, а також як викладача і керівника Українського центру вивчення історії Голокосту, що вже 22 роки працює і поширює знання про Голокост.

— Чи погоджуєтесь ви із твердженням, що небезпека рашизму для сучасного європейського простору, а не лише для України як терену російської агресії, полягає загалом у використанні давно сформованих кліше, зокрема — в уявленні «добрих» рис комунізму на тлі засудження нацизму як найбільшого світового зла?

— Абсолютно. Тут ми звертаємось до теми про покарання й непокаране зло. До нашого проекту «Биківня, Бабин Яр, Буча». Адже, у цьому сенсі, для нас сьогодні важлива політична площина. Оскільки ми воюємо, захищаємось, то ненадання Німеччиною всього, що потрібно (а Німеччина має далекобійну зброю) — це для нас проблема. Вони досі вважають себе винними. Як слушно зауважив мій колега, голова Українського інституту національної пам'яті Антон Дробович, який був у війську, своїм «победобесієм» сучасна Російська Федерація отруїла пам'ять про Другу світову війну. А я хочу доповнити, що Росія втратила будь-яке право, юридичне і моральне, відзначати День Перемоги. Бо росіяни самі стали окупантами, агресорами, загарбниками. Своїм «победобесієм», брехнею із так званим «Безсмертним полком» насправді вони просто спашлюжили пам'ять про тих, хто загинув на тій війні.

У теперішній агресії проти України вони теж використовують історичне минуле як інструмент. Путін це вдало робить уже понад 20 років. Він ще у 2010 р. заявляв, що вони, мовляв, перемогли би й без українців. Мені здається, що насправді вони ніколи не переймалися ані пам'яттю, ані вшануванням тих, хто тоді за них загинув. Але їм це треба було — їм зручно це використовувати. Україна, перебуваючи у біді, повільно просуваючись до європейських цінностей, по-справжньому вшановує пам'ять цивільних жертв Другої світової війни. Я маю на увазі українське суспільство в цілому, за яким українська влада часом не встигає. Але у нас реальні речі відбуваються — наукові, освітні, меморіальні, що є не інструментом, а частиною нашого життя. Натомість у Росії — це просто інструмент. Мій колега Віталій Нахманович якось сказав, що СРСР і теперішня

РФ, як спадкоємиця злочинів СРСР, — безбожна країна. А в безбожній країні не лише немає поваги до тих, хто помер, а й не цінується буття живих. І росіяни постійно це демонструють.

— Чим відрізняється наша культура пам'яті щодо Другої світової війни?

— У нас усе навпаки. До прикладу, у 2019 р. міський голова Іванополя на Житомирщині відкривав пам'ятники убитим євреям і ромам. В Іванополі жили 800 євреїв, і всі були вбиті. Там осіли й роми, близько 80 осіб теж убили. Залишилася лише одна єврейка з Іванополя, це до питання про тотальність, Голокост, антисемітизм, і про те, що не було ніяких варіантів. Ми маємо це пояснювати, коли кажемо про відмінності двох тоталітарних режимів. І от міський голова на відкритті пам'ятника у 2019-му каже: «Ми наших односельців повернули додому. Ми відкрили їм пам'ятник, ми нарешті вшанували їхню гідність, ми маємо пам'ятати про наших мертвих». І молодь, і старші люди, всі вийшли на відкриття пам'ятників. Старші почали розповідати, де були єврейські будинки, люди плакали. Я їх запитую: «Ви їх знали?». — «Нікого ми не знали». — «А чого ви плачете?». — «Бо людей убили ні за що». Ось тут є емпатія, є речі сильні, які формують розуміння і співчуття. А тепер вони розповідають, що з Іванополя у 2019 р. в АТО загинули вчорашні десятикласники. А їхні матері, тих, котрі загинули в АТО, прийшли вшанувати пам'ять євреїв, яких підло убили нацисти. Тепер міський голова каже, що вшанування пам'яті жертв Другої світової війни — це наша зброя проти Росії. Ми пам'ятаємо наших мертвих, у цьому наша сила.

— Наскільки глибоко нам удалося осмислити досвід тоталітарного періоду? Чи допомагає це нам розуміти і минуле, і сьогодення?

— Думаю, що нам удалося, хоч тяжко і довго, проаналізувати цей історичний досвід і не приймати тоталітарний консенсус, про який написала українська історикиня Лариса Якубова, властивий СРСР, що тепер об'єднує російське суспільство. Повертаючись до тези про непокараність зла, слід нагадати, що саме на цьому зіграв Путін, адже один із переможців у Другій світовій війні не так званий радянський народ і його Червона армія, де було мільйони українців, а політичний режим — сталінський політичний режим. Цей режим упродовж 1930-х років був не менш злочинним, ніж нацизм, а також на початку Другої світової війни був союзником гітлерівського нацизму. Якщо говорити про близьку мені тему — Голокост, то багато євреїв з українських міст не поїхали і були вбиті в ямах, бо сталінський режим два роки мовчав про те, що гітлерівська Німеччина відкриває гетто і табори. А євреї Києва, Львова, Одеси, Харкова чи Вінниці цього не знали, як свідчать спогади багатьох єврейських родин.

Скажімо, мій дід, 1889 року народження, який прожив 90 років, до моїх 12-ти, не встиг передати мені ненависть до советського, бо я був дитиною, ще не розумів цього. Він був безстрашним антисоветчиком, учасником Першої світової війни. Він бачив, що я був «октябрюнком», і ненавидів це. «Прибери галстук, — казав, — щоб я цього не бачив». А мама йому: «Нехай надіне, хай буде як усі. Навіщо нам проблеми». Мама мені розповідала, що наша родина лише наприкінці серпня 1941 р. виїхала з Києва, ще трохи, і опинилися б у Бабиному Яру. Бо мій дід, який раніше був столяром, казав: «Прекрасно, німці повернуть мені

Меморіал у Бабиному Яру. Фото: unian.ua

Відкриття пам'ятника убитим євреям і ромам в Іванополі у 2019 р. Фото: netzwerk-erinnerung.de

в Радомишлі три майстерні. Нарешті я тих більшовиків поживаю. Я пам'ятаю німців, я з ними відновлю свою роботу». Не слухав ні дружину, ні дітей, але думка товаришів була важлива. Його врятувала ситуація в Радомишлі. Зараз ворог іде зі сходу, а тоді ворог ішов із заходу. Житомирську область окупували влітку, а наприкінці липня вже розстрілювали євреїв у Житомирі. У Радомишлі за перший тиждень серпня вбили єврейських чоловіків, звідти люди втікали до Києва. Прибігли ті, кого дід знав, і кажуть: «Мироне, це не німці, вони розмовляють німецькою мовою, вони стріляють дітей, просто стріляють всіх, це не ті німці». Йому було 52 роки у 1941-му, і його відпустили, не тримали, бо вважали старим. Як я пізніше з'ясував, у СРСР після 50 років чоловіка вважали старим і непотрібним, тож дозволили виїхати з родиною. А повернулися до Києва у 1944-му.

В усіх місцях масових розстрілів завжди були ті, хто врятувався і зміг потім розповісти про це світу. Ніколи не вдавалося вбити усіх. Там, де вбили майже пів мільйона євреїв, троє людей врятувалися, і вони розповіли про Белжець — один із нацистських таборів смерті на теренах окупованої Польщі. З Бабиного Яру 30 людей врятувалися.

«Не ті німці»... Я пригадую німецьку поетку Маргариту Сушман, спогади якої читав колись англійською. Вона писала про 1935 рік, Нюрнберзькі закони тощо. Писала, як слухала радіо: «Слухаю пана Гітлера і не знаю, що це за пан. Я не розумію, просто не розумію мову, якою він розмовляє. От питання — це німецька мова, але я не розумію, я відмовляюся розуміти». Вона писала про відчуття, що для Німеччини настали темні часи, які триватимуть багато років; що не розуміє цього пана, але відчуває біду; що хотіла захистити німецьку мову, але це не німецька. Насправді це те, що Орвелл назвав «новомовою». Це мова режиму, мова нацистів, мова більшовиків. Мова тоталітаризму.

А пам'ять про злочини тоталітаризмів для нас і є зброєю. Наші знання допоможуть нам подолати ворога, пояснити якісь речі українському суспільству і нашим колегам та друзям у різних країнах. Саме тепер настав час пояснити, особливо після агресії Росії упродовж десяти років проти нас. Тепер очевидно, що це — спадкоємця злочинів сталінізму, що треба розповідати про комуністичні злочини, порівнювати їх, показувати, що вони нарobili разом із нацистськими злочинцями. Визнаючи злочинність пакту Ріббентропа — Молотова, ми не заперечуємо роль Першого українського фронту або Червоної армії. Просто ми кажемо, що це стало можливим саме завдяки співпраці двох

диктаторських режимів. Кажемо, що Голодомор, репресії 1930-х, репресії кінця 1940-х мають бути засуджені на рівні нацистських злочинів. Саме тому, що їх не засудили, Путін пішов війною на нас. Вони досі використовують цю непокараність зла і спотворене знання. Використовують так, що Захід не може радикально допомогти закінчити війну на користь України.

— Складними залишаються питання про колективну відповідальність, про співучасть пропагандистів у жахливих злочинах тоталітарних режимів та їхнього спадкоємця — рашизму.

— Науковці тепер рефлексують про рашизм, нацизм, комунізм. Будь-якої миті в Україні може бути повітряна тривога та обстріл. Росія — країна-агресор, країна-загарбник, країна-окупант. І коли я кажу «країна», то маю на увазі не режим і не владу. Хоча мені непросто, адже я завжди на своїх лекціях казав, розповідаючи про німецьке суспільство, що немає колективної відповідальності, що були німці, які віддавали своє життя і боролися проти Гітлера. Тобто за подібним алгоритмом я б мав казати і про росіян, але не можу. Проте зараз у мене, як у громадянина України, є теза про колективну відповідальність Росії. Хоча я мав переконання, що колективна відповідальність — це ознака диктатур, які вчиняли злочини. Гітлер казав, що всі євреї винні, всі мають загинути. Сталін казав, що всі кримські татари — колаборанти. Отже, ці режими використовували конструкт «усі винні». А ще конструкт жахливої радянської армії, якій я віддав два роки свого життя без жодної відпустки. Я служив у середині 1980-х, і мені часом здавалося, що я не повернуся звідти, мені було 20 років. Бо радянська армія була побудована на тому, що коли хтось винний — страждатимуть усі. І це я відчував на собі.

Оцінюючи якісь історичні події, ми опираємося на теоретичні аргументи. Є багато різних аналітичних, теоретичних аргументів, і ми, зазвичай, проти колективної відповідальності, бо розуміємо, які складні обставини можуть бути. Але тепер, споглядаючи настанови російського суспільства, дуже важко, хоч би як нам хотілося, знайти аргументи проти колективної відповідальності Росії. Заради справедливості можна сказати, що є одиниці, але це дріб'язок. Вони не можуть вплинути ні на що. Натомість у німецькому суспільстві люди виходили на вулицю під час війни, хоч могли бути розстріляні, й іноді їм вдавалося змінювати рішення влади. А що в Росії? Одиночний пікет «мір». Жінка вийшла зі словом «мір», її кидують у «каталажку» на очах у 25 людей, які її фотографують. Щоб вони злякались, має вийти суспільство, але такого суспільства у них нема.

І повертаючись до тези про непокаране зло. Французи Ален Безансон і Ніколя Верт свого часу писали, що не було Нюрнберга над сталінськими злочинами. Це навіть вплинуло на Конвенцію про геноцид, в якій Рафал Лемкін не зміг записати, що геноцидом вважають не лише вбивство на расовій, етнічній і релігійній основі, а й соціальні й політичні переслідування. Тому Нюрнберг відбувся над одним злочинцем, але не відбувся над іншим. Це дало змогу Путіну напасти на Грузію, а потім на нас.

Комуністична пропаганда так працювала, що люди вмирали від голоду, а країна робила вигляд, що все гаразд. Американським інженерам, які приїжджали будувати Дніпрогес, давали прекрасні пайки, їх усім забезпечували.

Письменників теж забезпечували, а вони мали прославляти режим. Був жах, а хто казав, що це жах, того спіткала доля Зерова чи Підмогильного, чи інших — таємно похованих у Биківні.

Тут доречно згадати спогади Льва Копелєва — письменника і єврея за походженням, який народився у Бородянці Київської області. Він став німецькомовним письменником, сидів у ГУЛАГу разом із Солжениціним. Потім він поїхав до Кельна, знався із німецьким письменником Генріхом Бюлем, який написав книжку «Навіщо ми стріляли один в одного». Цікаво, що Копелєв написав автобіографію під назвою «Храни мене, моя печаль», яку видала Харківська Гельсінська група. Він пише, що народився у 1911 р., був студентом у Харкові у 1932 і 1933 роках, мав тоді 20–21 рік. От він питає у своїй біографії: «Як думаєте, що робив студент у Харкові, радянський студент Лев Копелєв у Харкові у 1933 році?». І відповідає: «Я був членом агітбригад, їздив у Чугуїв, Куп'янськ, Вовчанськ, Первомайськ». Усі ці міста тепер знає кожен українець, а тоді знали тільки мешканці регіону. Він описує, як їздив по Харківській області, як вірив у те, що казав: «Я казав, що треба хліб, треба для Харківського тракторного заводу, для робітників у місті, для Всесвітньої революції — віддавайте все». І він визнає, що після його полум'яних промов за ним ішли ті, хто забирав усе, не тільки хліб. Він вважав, що робить добру справу. А потім пройшов війну, був старшим лейтенантом. Описує, як, будучи старшим лейтенантом у 1945 році, заступився у Кенігсбергу за німецьких жінок і заборонив своїм солдатам їх гвалтувати. Солдати написали в НКВС «телегу», і йому дали 10 років «за прояв буржуазного гуманізму». Вийшов уже після смерті Сталіна, коли «людоїд здох». Дякує за те, що провів майже 10 років за ґратами, і пояснює чому: «По-перше, заслужив. Внаслідок моєї пропаганди в Харківській області люди від голоду вмирали. Я їм казав віддавати хліб. Я бачив їхні очі й ніколи їх не забуду. Внаслідок того, що я їм брехав, а я вірив у те, про що брехав, вони помирились. Я потім по цих місцях на колінах стояв. Я заслужив 10 років за те, що через мене, через мою дурну пропаганду люди помирились. По-

друге, я дякую Богові, що сидів, бо якщо б мене не посадили, то я точно виконував би розпорядження і попав би у кампанію наприкінці 1940-х — на початку 1950-х. Я знову став би зброєю Сталіна, і знову нароби́в би лиха». Отаким разючий і певною мірою унікальний випадок. Лев Копелєв підтвердив на своєму прикладі, що злочинний режим організував Голодомор і що він особисто був носієм того Голодомору.

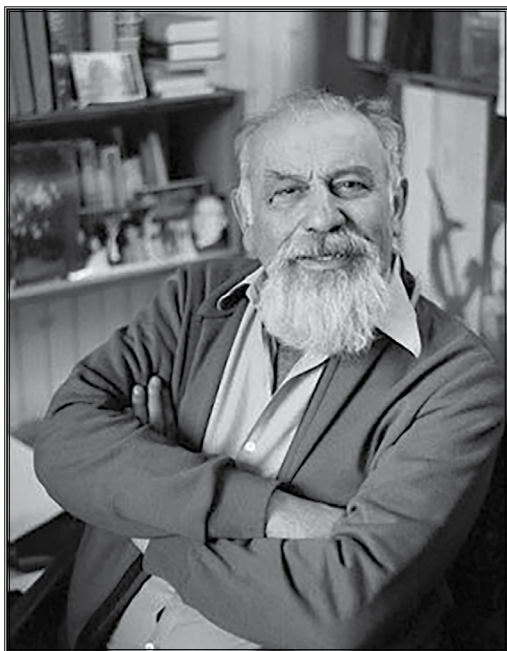
А сучасні пропагандисти мають бути засуджені, мають опинитися на одній лаві підсудних разом із тими, хто вбивав. Тому що ці пропагандисти підготували тих, хто вбивав, це очевидно. Тепер вони кажуть: якщо ти береш російський паспорт і стверджуєш, що України не існує, то живи собі. Але у євреїв такого виходу за нацизму не було. І тут велика різниця, хоча і там, і там — жахливе зло.

— Чи є істотні зміни в європейській культурі пам'яті, раніше зосередженій на злочинах нацизму? Наскільки сучасне українське суспільство відкрите до дискусії про злочини комунізму замість ностальгії?

— Варто нагадати, що в Європі у 2009 р. після тривалих дискусій таки прийняли резолюцію про визнання 23 серпня Днем пам'яті про злочини двох тоталітарних режимів, і між ними був поставлений знак рівності. Тоді навіть висловили жаль, що за 20 років після комуністичної диктатури деякі члени Ради Європи забороняють доступ до документів, але країн не називали. Тобто, крім засудження нацизму, вони почали бачити злочини комунізму завдяки балтійським країнам, Польщі та Чехії. І це дуже важливо.

Водночас прикметною була тоді відповідь України — заява Верховної Ради України 19 квітня 2011 р., до 65-ї річниці Нюрнберзького трибуналу. Але то була відповідь режиму Януковича на зміни, що відбувалися раніше всередині країни, і на європейські зміни, себто відповідь прорадянських і проросійських політичних сил в Україні. Я думаю, це з подачі Росії робилося. Бо вона заперечувала і заперечує відповідальність СРСР, однакову з гітлерівською Німеччиною, за розв'язання Другої світової війни.

Люди, що вийшли на Майдан і не побоялися смерті у 2013–2014 роках, зупинили фактично перетворення нас на Білорусь — на колонію Росії з усіма ідеологічними штампами. Але ж яка ціна нашої боротьби... Колись мій колега, польський історик Роберт Кувалик казав: «У 1991-му ви не боролися за власну країну, просто розпалася імперія, а тепер настає час боротися, свою суверенність захищати». А я у 2013 р. йому казав, що виженемо цього кримінальника Януковича і все буде добре. Він погодився і зауважив: історія свідчить, що вони просто так не відпустять. Справді, 1991-го не відбулося завершення справи УНР, бо спадкоємність від УНР у шкільні підручники, чи навіть у наукові дослідження, увійшла після 2015 р. А тоді при владі залишалися Кравчуки і Кучми. За Помаранчевої революції змінилося дещо, і, нарешті, Майдан. Але ж як Московія здригнулася від Майдану, не хоче відпускати Україну. Я пам'ятаю соціологічні опитування про національну ідентичність, проведені фондом «Демократичні ініціативи» у 2017 р. Вже було АТО, вже багато наших людей загинуло. А 27 % громадян України відчували себе громадянами Радянського Союзу. І 48 % мешканців Сходу і Півдня теж. Тому розрахунок Москви на Донецьку й Луганську області спрацював. Сьогодні цифри інші, тому ми вистіймо і пере-
можемо.

Лев Копелєв (1912–1997). Фото: uain.press

Член радянської делегації виступає перед Міжнародним військовим трибуналом у Нюрнберзі, 27 березня 1946 р. Фото: wikipedia.org

— Як знання минулого впливає на нас теперішніх? Що варто знати про російську культуру і російську традицію ненависті до українців?

— Дуже важливо вивчати минуле. Треба перестати боятися власного минулого, говорити, що відбувалося і як. Цим ми точно відрізняємося від Росії. Треба знати, що робила імперія, як перетворювала нас на колонію. В Україні триває деколонізація, але частина українського суспільства все ж залишається прихильною до метрополії. Часом твердять, що українці теж доклалися до формування імперської ідентичності. Так, доклалися, але це були українці, які прийняли ту ідентичність. Це конкретні особи, як-от, скажімо, Каганович, який перестав бути євреєм, його ідентичність із національної змінилася на ідеологічну — він став носієм комунізму. Так і різні аристократи, що були українцями за походженням, але обрали іншу ідентичність.

Мене запитували: а якби у 1991 р. ми одразу всі вулиці перейменували і всі пам'ятники зняли, росіяни не напали б на нас? Думаю, у такому разі їм було б значно важче це зробити.

Прочитую Сергія Жадана, який казав, що дуже красиві пам'ятники Пушкіну в Україні, міркував про інші пам'ятники носіям культури. На його погляд, безумовно, треба їх знімати, адже росіяни знову прийдуть і скажуть: «Вулиця назву таку саму має, пам'ятник такий самий — так усе ж тут наше». А їх — тобто нас — не існує. Тому наша деколонізація, декомунізація, дерусифікація хоч і запізнилася, але досі зустрічається з опором всередині країни. І це під час війни, коли російські бомби літають над нами. Нам неприємно визнавати, що ми маємо в українському суспільстві тих, хто каже, що не треба цього робити. Чому так відбувається? Бо сталінський режим і його спадкоємці зробили усе, щоб такі люди були. У 1930-х роках вони розстріляли тих, хто міг змінити цих людей, у 1960–1970-х задавили, запроторили. І тепер ми думаємо, як же так? Уже людей, які народилися перед чи після 1991-го — Максима Кривцова, Вікторію Амеліну, Володимира Вакуленка — їх теж убили. Тепер вони це роблять для того, щоб тут завжди були орієнтовані на російську культуру люди. Амеліна знайшла і встигла видати щоденник Вакуленка, написа-

ний в окупації, я його зараз читаю. Її у Краматорську вбила російська бомба, а інша бомба зруйнувала харківське видавництво «Віват», що цю книжку надрукувало. Убили Максима Кривцова, який написав «Вірші з бійниці», ровесника мого сина. І Романа Ратушного. Вони ж іншого не роблять. Вони вбивають тих, хто може щось змінити, а потім ті, кому «нічого страшного», залишаються коштом тих, хто віддав життя. От у чому жах.

Амеліна написала у передмові до щоденника Вакуленка, що вони знайшли речі російських солдатів, які вбивали наше цивільне населення. Знайшли їхні речові мішки. І що в них було? Коротка, новенька, опублікована в Санкт-Петербурзі 2022 року біографія Сталіна. От хто до нас прийшов. Прийшли ті, хто морив нас у Голодомор, хто розстрілював наше Відродження. Тому правильно каже українська історикня і письменниця Олена Стяжкіна: ми весь час наголошуємо, що це схоже на нацистів. Хоча Путін насамперед спадкоємець Сталіна. Путінська українофобія має сталінські корені. Звідти ненависть до українців. Але цю ненависть підсилює те, що сьогодні під неї потрапляють громадяни України різного етнічного походження. Загони НКВС протягом десятиліття після Другої світової війни винищили упівців, які залишилися. Ми не знаємо, скільки, можливо, кілька тисяч людей. Водночас убили багатьох інших людей і багатьох запроторили до Сибіру. Але ж сьогодні загони НКВС ті самі, лише у формі РФ, ФСБ. Байдуже, яка форма, у них та сама мета і ненависть до нас та сама. Але сьогодні ми змінилися, сьогодні Україна інакша. Тоді був наказ регіонально оточити і знищити, а тепер їм доведеться вбити мільйони осіб. Завдання у них трохи складніше, аніж у загонів НКВС у 1950 чи 1953 році, бо нас тепер не загон упівців, а мільйони громадян.

Їхня пропаганда твердить, що нема українців, є просто «руські». Хто погодиться — чіпати не будемо, а хто ні — вб'ємо. Лариса Якубова ще у березні 2022 р. в «Українському тижні» писала, що політичні українці тепер як етнічні євреї за нацистів і Гітлера. Політичні українці, тобто громадянська нація, в яку входять євреї, кримські татари, поляки та багато інших — всі громадяни України, які борються за свою державу. І, безумовно, мільйони етнічних українців. Громадяни України нині під такою самою загрозою, як етнічні євреї були за Третього Райху, коли, згідно з расовою теорією, Гітлер заявив: ці люди не житимуть лише тому, що вони народилися такими. І тут важливо нагадати: якщо говоримо про типологію злочинних режимів, про які розповідає наш проєкт, нацизм не залишав шансів євреям.

Україна у минулому столітті потерпала від тоталітаризмів, як від комуністичного, так і від нацистського: і Голодомор, і депортація кримських татар, і геноцид ромів, і Биківня, і Голокост євреїв. А тепер ми відбиваємось від такого самого жадливого ворога. Рашизм має багато ознак, що свідчать про його спадкоємність від комунізму, але також є очевидною його спорідненість із жадливими злочинами націонал-соціалізму. Щоби встояти і перемогти, нам слід аналізувати ці режими, пояснювати їхню сутність, попереджати про загрози рашизму не лише для України, а й для інших країн світу.

Інтерв'ю провела Надія Гончаренко,
старша наукова співробітниця
Інституту культурології НАМ України
Джерело: допис у виданні «Локальна історія»

ІНТЕРВ'Ю В РАМКАХ ПРОЄКТУ «ДІМ ПАМ'ЯТІ» В ЧЕРНІВЦЯХ

Повномасштабна агресія росії проти України не тільки призвела до величезних людських жертв та руйнувань, а й спричинилася до переоцінки цінностей, трансформації колективної пам'яті, ревізії ставлення суспільства до подій минулого. Однією зі сфер, де уже зараз відбувається зміна підходів та парадигм, є вивчення і викладання історії Голокосту.

Своїми думками про це, а також про застосування досвіду збереження пам'яті про жертв Голокосту в умовах війни, що триває, в рамках інтерактивного проекту «Дім пам'яті» поділився Анатолій Подольський – кандидат історичних наук, директор Українського центру вивчення історії Голокосту: запис інтерв'ю.

ЯК ЗАНЕПАДАЄ ПАМ'ЯТЬ ПРО ГОЛОКОСТ В УКРАЇНСЬКИХ РЕГІОНАХ

Про проблеми й зрушення у питанні пам'ятання Голокосту говоримо з координаторкою напряму формальної освіти Українсько-го центру вивчення історії Голокосту Ольгою Лімоною.

Ведуча: Єлизавета Цареградська
Гостя: Ольга Лімонова

Чим займається

Український центр вивчення історії Голокосту

Єлизавета Цареградська: Сьогодні ми маємо розмову з Ольгою Лімоною. Вона є вчителькою історії в київській школі «Ерудит», а також координаторкою напряму формальної освіти Українського центру вивчення історії Голокосту.

Я думаю, що в першу чергу варто нам зазначити, чим займається центр. З одного боку, ніби очевидно, адже в назві зазначено, що це вивчення історії Голокосту. Але насправді система трошечки складніша, є різні напрями. Розкажіть про це більше, будь ласка.

Ольга Лімонова: Так, дійсно, з назви очевидно, що головною проблематикою, яка є в фокусі зацікавлення центру, є саме історія Голокосту. Але ми займаємося не лише вивченням історії Голокосту, а ще і викладанням історії Голо-

косту. І останніми роками центр зосередився на проблемах збереження пам'яті про Голокост.

У нас є три напрями роботи. Залучені провідні науковці, які займаються дослідженнями в цій царині. Відбуваються регулярні міжнародні зв'язки з колегами, які в Європі, Сполучених Штатах Америки, Канаді займаються вивченням історії Голокосту.

Ми проводимо напрям роботи з вчителями. Для учителів намагаємося організувати змістовні семінари. Це можуть бути дводенні семінари, це можуть бути семінари-школи, які тривають цілий тиждень. Знову ж таки, залучаючи партнерів. Адже Український центр вивчення історії Голокосту є неурядовою громадською організацією, неприбутковою. Відповідно, без партнерів не відбувається жодна подія. І ми дуже завдячуємо нашим постійним і регулярним партнерам, які перевірені часом, які є знані в усьому світі. Звісно, випадкових людей, партнерів у такій тематиці не може бути, їх не буває.

Намагаємося організувати напрями роботи з учнями. На сьогодні наш найпотужніший проєкт, який пов'язаний із залученням учнів до теми історії Голокосту, – це Всеукраїнський конкурс учнівських дослідницьких і творчих робіт «Історія і уроки Голокосту» імені Іллі Борисовича

Єврейський цвинтар.

Фото ілюстративне: Facebook / Мережа пам'яті

Науково-методичний семінар для викладачів закладів вищої освіти «Викладання історії Голокосту у вищій школі» (м. Чернівці, 4–6 жовтня 2024 р.)

Медвінського. Я маю честь бути координаторкою цього річного конкурсу. Саме через нього відбувається залучення учнів.

Ну і є велика кількість комеморативних проєктів. Наприклад, проєкт «Камені спотикання» в Києві. Проєкт розпочали до 80-х роковин трагедії Бабиного Яру у 2021 році, тобто ще до повномасштабного вторгнення. Тоді встигли встановити 10 «каменів спотикання» по всьому Києву. Відбулася перерва після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації. Але є гарні новини: проєкт триває, і зараз якраз готуються до встановлення ще чотирьох каменів.

У межах «Каменів спотикання» була робота із вчителями та учнями. Тому що команди освітян разом зі своїми учнями й студентами збирали інформацію, готували біографії тих людей, яким ми хотіли б присвятити ці «камені спотикання». Вони обґрунтовували саме право цих людей мати таку пам'ятку на свою честь у Києві. І це прекрасно, що проєкт живе, що він діє.

Також центр проводить виставкову діяльність, діяльність із відкриття меморіалів у рамках проєкту, який спочатку мав назву «Збережи пам'ять», а зараз має назву «Мережа пам'яті». Це теж відбувається в компанії наших постійних партнерів, переважно німецьких. Але, менше з тим, це теж залучення українських освітян і цілих команд, їхніх учнів і студентів до цієї роботи.

Окрім того, центр займається видавничою діяльністю. Ми не маємо змоги випускати й друкувати багато книжок, але намагаємося, щоб у нас щороку відбувалася якась новинка на видавничому полі. В основному, найчастіше, це переклади з науковою редакцією «Бібліотеки спогадів». Це спогади людей, які пережили Голокост, про ті події, які відбулися в їхньому житті.

Margarita Ormotsadze Yakovleva
близько 3 місяців тому

В Київ вертаються Камені спотикання

Щойно голова Українського центру вивчення Голокосту Anatolii Podolskyi поділився зі мною важливою новиною, актуальною особливо перед днями пам'яті Бабиного Яру. З весни наступного року поновиться проєкт "80 Каменів спотикання для Києва". Вже готові три нові історії пам'яті, що будуть викарбувані на київських вулицях у 2025 році.

Впевнена, що більшість мандрівників Європою бачили ці невеликі металеві знаки на тротуарах, з іменами загиблих ... Показати більше

Як в Україні формувалася пам'ять про Голокост на початку незалежності

Єлизавета Цареградська: Я б хотіла попросити вас зробити певне порівняння того, як, з вашого погляду, за вашими спостереженнями, відбувався рух і розвиток у темі меморіалізації, пам'ятання, різних способів це робити — починаючи від освіти, закінчуючи якимись заходами відкритими. Тому що ми розуміємо, що з відновленням незалежності, у 1990-х роках, в Україні було багато різних проблем, і якісь теми просідали дуже сильно. Що стосується історичної пам'яті, то, мені здається, ми тільки зараз починаємо усвідомлювати, як багато роботи треба було б робити тоді. Але тут навіть не про посипання голови попелом, швидше, а просто зафіксувати цю роботу, яка вже була зроблена.

Ольга Лімонова: Я з вами абсолютно згодна, що надто багато роботи треба було зробити вже давним-давно. При цьому не можна сказати, що царина дослідження історії Голокосту була зовсім занедбаною. Певні зрушення були вже від початку відновлення незалежності. Буквально в 1991 р., щойно проголосили незалежність, вже у жовтні відкрили пам'ятний знак «Менора» у Бабиному Яру на честь вшанування пам'яті єврейських жертв. Таким чином було підкреслено, що переважна більшість, хоч і не всі, жертв Бабиного Яру — це саме єврейські жертви.

Проте в 1990-ті були тільки перші кроки. Ну а що ми хочемо від історії Голокосту, якщо у нас навіть в історії України це були лише перші кроки. І якщо брати початок відновлення нашої незалежної держави, то тоді й дослідження тільки розпочиналися, й публікацій було дуже багато. Але, відверто кажучи, не всім заходили єврейські теми, не всі хотіли їх обговорювати або виносити подібні питання на якісь наукові конференції. І коли були спроби організувати освітні заходи для тих же освітян, то можна було почути: «О боже, знову будуть про євреїв говорити». Тобто була реакція неоднозначна.

Звісно, в сучасну добу (особливо це відчувається після Революції Гідності) відбулося повне переосмислення багатонаціональності нашої держави. Раніше дуже яскраво відчувалася сегрегація того, що Голокост — це історія євреїв, а Голодомор або інші якісь аспекти — це історія України. Зараз, слава Богу, можемо констатувати, що цього майже не залишилося. І все більше освітян, громадських діячів розуміють і усвідомлюють, що це наша спільна історія, що ми не можемо відокремлювати історію євреїв українських від історії українців українських, що це спільна історія, спільний біль, спільні уроки, спільні теми для переосмислення. Це спостерігається і в комеморації.

Я згадала пам'ятний знак «Менора». Це, мабуть, єдиний загальнодержавний вияв пам'яті. Тоді виступав Леонід Кравчук на відкритті цього знаку тощо. В основному ж у 1990-х, на початку 2000-х років, якщо ми будемо з вами дивитися на простір Бабиного Яру, встановлюють якісь пам'ятні знаки, пам'ятки, але це як приватна ініціатива. Наприклад, ромська громада поставила пам'ятник загиблим ромам. Родичі загиблих пацієнтів психіатричної лікарні поставили свій пам'ятник. Можна в Бабиному Яру відшукати взагалі пам'ятник, на якому написано, що його було встановлено за сприяння конкретної особи, навіть із прізвищем.

Усе це, з одного боку, дуже добре, бо людям хотілося сказати світові про те, що є така проблема, що про неї треба згадувати, потрібно якось її переосмислювати. З іншого

Громадське радіо
близько 6 років тому

Пам'ять про Голокост і пам'ятники у розмові Ірини Славінської з Іриною Склокіною:

Для мене було найцікавіше не тільки факт наявності пам'ятника, а що відбувається навколо нього. Я думаю, що це теж велика проблема сучасної України, що ми любимо поставити пам'ятник і після цього вважаємо, що ми закрили питання і в якомусь сенсі звільнили себе від відповідальності про те, щоб говорити чи думати та досліджувати події, які стоять за цим пам'ятником.

<https://hromadske.radio/.../pam-yat-pro-golokost-u-chas-srsr-...>

HROMADSKJE.RADIO

Пам'ять про Голокост у часи СРСР. Про дозволені та за...
«Громадське радіо» — незалежна «розмовна» радіостанція, яка над...

боку, це призвело до того, що ми маємо хаотичне втілення пам'яті про Голокост. Бабин Яр — це взагалі візитівка Голокосту в Україні. Але він став уособленням безладу в питанні комеморації. Давайте, мовляв, напхаємо на один простір, в одному парку, якомога більше пам'ятників розрізних, і кожен буде ходити й тихенько згадувати ті жертви, які йому до вподоби, у своєму якомусь конкретному місці. А так, щоби було бачення спільної історії, спільної трагедії, що це стало місцем трагедії для всіх киян, незалежно від віросповідання, національності, політичних поглядів тощо, — цього не було. І поки що немає.

Хоча є зрушення в цьому напрямі. Зараз українські науковці, за активної участі й тих, які працюють в Українському центрі вивчення історії Голокосту (я маю на увазі насамперед нашого директора, доктора Анатолія Подольського, одного із провідних дослідників історії геноциду ромів, пана Михайла Тягло, який наразі служить в Збройних силах України й перебуває на фронті), ведуть активну роботу для того, щоб думка про спільність історії, про те, що історія Голокосту в Україні — це і є частина історії України, уже остаточно закріпилася у свідомості людей і сприймалася належним чином. Щоби люди не сприймали черговий відкритий меморіальний знак або пам'ятник у містечку, місті, столиці як щось, що їх не обходить. Щоб вони сприймали це як свій біль, свою історію, свою пам'ять. Зрештою, про це треба і з учнями говорити, звісно.

Голокост у шкільній освіті

Єлизавета Цареградська: Я повернуся до теми учнів і шкільної програми. Як вона виглядає, з ваших спостережень, безпосередньо? Які зміни відбулися і що є наразі? Тому що будь-який предмет, і не тільки історія, багато в чому залежить від викладача або викладачки і їхньої харизми. Але я пригадую, що, наприклад, у моїй київській

школі історію викладали достатньо стримано. Я б не сказала, що це був якийсь захват, але, разом із тим, вона була якоюсь дуже формальною. Був хороший виклад, це все зрозуміло. Але не було якогось моменту емоційного під'єднання до цих тем тощо. Можливо, це виключно мій суб'єктивний досвід, і мої однокласники й однокласниці зі мною не погодяться. Тим паче я закінчила у 2010 році школу, й очевидно, що дуже багато що змінилося. Тому мені дуже цікаво почути вашу думку щодо цього.

Ольга Лімонова: Це дуже болісне й актуальне питання. Звісно, що так само, як і в питаннях комеморації, тут теж є зрушення. Як мінімум, тема Голокосту з'явилася в шкільній програмі, вона вже окремо прописана. Бо ще років 15 тому про Голокост, можливо, якимось одним натяком було згадано в програмі. Причому це була одна єдина тема в курсі історії України — «Нацистський окупаційний режим на теренах України». І там, серед іншого (а інших аспектів було безліч, і вони були теж максимально важливими — це і доля оstarбайтерів, і доля військовополонених), не на першому місці, не на останньому, десь у серединці, була тема Голокосту.

Зараз ця тема прописана окремо в програмі. Тобто ми про це говоримо. Навіть у програмі зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) з'явився рядочок, який акцентує на тому, що учні, випускники шкіл мають знати, що таке Голокост, мають розуміти, які його основні символи, яка основна суть того, що відбувалося в Європі загалом і в Україні зокрема.

Якщо брати наповненість підручників, то все залежить від автора. Ви дуже влучно сказали з приводу того, що викладання в багатьох випадках залежить від учителя. А споживання інформації в багатьох випадках залежить від

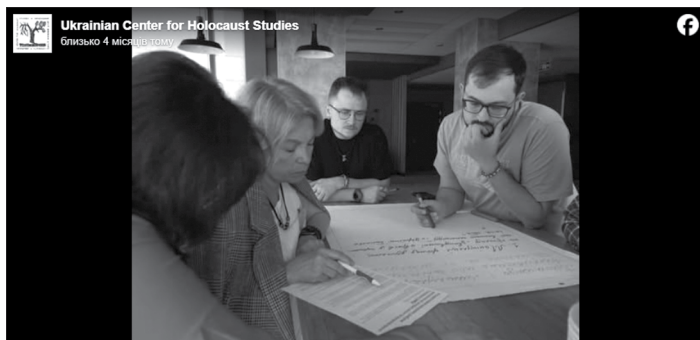
Громадське радіо
близько 3 місяців тому

«Люди, які не розуміють, що Бабин Яр — це трагедія українського народу, випали з контексту. А є навіть літературне підтвердження інтегрованості євреїв в українську спільноту. Український і єврейський народи живуть щонайменше — з погляду хронік, літописів, документів — 1000 років разом в одному просторі», — каже голова Український інститут національної пам'яті Антон Дробович.

9 вересня 2024 року — 83-ті роковини розстрілів у Бабиному Яру. Ця трагедія стала одним із найстраш... Показати більше

#Історіяфото з практикуму "Методи, підходи, виклики до навчання про історію Голокосту та права людини в контексті війни, що триває" учасники і учасниці семінару «Вчимося з минулого – діємо заради майбутнього» (18-19 травня 2024) окреслили коло викликів (як негативних, так і позитивних), які висунула нам війна проти РФ, а далі методом "летючих плакатів" шукали варіанти подолання цих викликів.

На фотографії учасники в процесі обміну успішними методиками та практиками, які вони використовують у своїй роботі.

Як Ви вважаєте, які підходи можуть бути найбільш ефективними у висвітленні історії Голокосту в умовах війни? Які виклики постають перед нами сьогодні? Ваші думки важливі!

якості підручника. Якщо ми з вами візьмемо підручник під редакцією Ігоря Щупака, який очолює Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», то, вочевидь, там є інформація про Голокост виражена, подана з правильною конотацією. Я не маю на увазі, що є якийсь правильне чи неправильне сприйняття подій Голокосту. Щодо правильної конотації, то мається на увазі, що нам не треба дітей травмувати цією інформацією. Але нам треба достукатися до їхніх відчуттів, емпатії, до того, щоб вони зрозуміли, що це трагедія, а не хіхікали кожного разу при слові «євреї».

Якщо ми будемо брати підручники Олександра Гісема, то так само в підручниках нової редакції цій темі приділено достатньо уваги. І в робочих зошитах, які створювали під ці підручники.

Проте часу на викладання цієї болючої історії в курсі історії України – тим більше в курсі всесвітньої історії, адже годин всесвітньої історії у нас набагато менше, ніж годин історії України, – все одно обмаль. І тут на перший план виходить персоналія учителя. Якщо учитель хоче інтегрувати тему Голокосту, якщо він або вона хоче донести до своїх учнів і учениць цю тему, то можливості є, їх просто треба побачити.

У нас, до прикладу, є такі предмети, як правознавство, і там цілий розділ прав людини, в який можна чи не на кожному уроці вставляти якісь окремі кейси, окремі приклади. У нас є в 10 класі курс громадянської освіти. Зараз, за концепцією нової української школи, громадянську освіту намагаються прописати в програмі з 5 класу. Тепер немає такого курсу, як «Історія України» тільки. Є курс «Історія України й громадянська освіта». Тобто ми намагаємося національно-патріотичну компоненту, громадянську компоненту закласти вже від самого початку вивчення курсу історії.

Те, що у вас у спогадах залишилося як формальний, дуже стриманий підхід, – це, власне, так і було. Бо про події Голокосту раніше, і навіть трошечки пізніше, до року 2016, згадували лише під конкретні дати. Це в кінці вересня, коли роковини трагедії Бабиного Яру. Тоді з департаменту освіти чи з районного управління освіти приходив рознарядка, що всі учителі історії або класні керівники мають провести заходи. Так само відбувалося 27 січня, на Міжнародний день вшанування пам'яті жертв Голокосту. У ці дві дати, зрештою, вели мову про Голокост, його жертв, рятівників, які зробили великий внесок у цю історію.

Я пам'ятаю, що в ті дні серце кров'ю обливалося. Тому що головне було – зробити фотографію із заходу, виклас-

ти там або на сайті школи, або надіслати цю фотографію, щоб її виклали на сайті департаменту освіти. І ми бачили на смартфоні абсолютно однакові слайди, без ніякої різниці. Може десь картинка якась інша була. Напис же один і той самий. І навколо цього слайду стоять щасливі, усмінені діти. І ти дивишся на цю фотографію й розумієш, що ніякого усвідомлення того, що відбувалося, про що йдеться, ніякої емпатії немає тут навіть і близько.

На сьогодні, по-перше, зменшилася формальність у підходах. Бо немає такого натиску від начальства освітянського, що обов'язково треба зробити й надіслати фотозвіт. Тому ті вчителі, яким не близька ця тема, яким це не цікаво, вони цього й не проводять. І я їм за це, чесно кажучи, дуже вдячна. Тому що краще не сказати нічого, ніж сказати: «Діти, мене тут змусили зробити показове фото, станьмо». У дітей, навіть якби вони й захотіли самостійно чи в родині дізнатися детально про Голокост, уже б склалося враження чогось неважливого, чогось абсолютно такого, що не заслуговує на їхню окрему увагу.

Є ж вчителі, які реально проводять ці заходи. У нас тепер і приводів стало більше, бо відзначають і День праведника, і День пам'яті жертв тоталітарних режимів. Другого серпня нарешті запроваджено День згадування і вшанування пам'яті жертв геноциду ромів. І ті вчителі, які проводять заходи, роблять це усвідомлено. Вони намагаються використовувати матеріали. Це і дидактичні матеріали, і методичні матеріали, розроблені нашим центром, інститутом «Ткума». Є «Дім прав людини», а також «Нова доба» має матеріали, якими можуть користуватися учителі. Й Інститут національної пам'яті щорічно готує щось нове. Це не те, що формалізоване, що вони передрукують у себе на сайті, переопубліковують одне і те саме. Ні, там ціла команда працює над створенням нового контенту, щоб це завжди було актуально, в ногу з часом.

І тому ми можемо пишатися тим, що у нас зрушення в школі, в шкільній освіті щодо питання Голокосту є завдяки небайдужим учителям, завдяки роботі дуже багатьох інституцій і організацій.

Локальна пам'ять про Голокост

Єлизавета Цареградська: Ви вже частково випередили своєю відповіддю моє наступне запитання. Але я все одно вважаю за доцільне на ньому зупинитися.

Мене свого часу ця інформація здивувала, якщо бути чесною. Ви вже згадували Анатолія Подольського, який

Український центр вивчення історії Голокосту в співпраці з Меморіалом «Яд Вашем» (Єрусалим) провів щорічний семінар-школу «Історія Голокосту в Україні: вивчення, викладання, пам'ять».

Протягом 5 днів учасники мали можливість взяти участь в лекціях, дискусіях, тренінгах, обговореннях, розглянути різноманітні аспекти історії Голокосту на теренах України та Європи, політику тоталітарних режимів, українсько-єврейській взаємності в міжвоєнний період та під час Голокосту, особливості... Показати більше

є керівником Центру вивчення історії Голокосту. І в нього є фраза про те, що був проєкт центру, де центр їздив, як я зрозуміла, регіонами, зокрема викладаючи у школах, спілкуючись з учителями. І спостереження базове полягало в тому, що про трагедію Бабиного Яру діти знають. А от, наприклад, у містечках чи селах, куди ви приїздили, про місцеві події не знають. Умовно, не знають про те, де в цьому містечку розстрілювали євреїв німці. А таких міст дуже багато. Це ледь чи не кожне, грубо кажучи, село і населений пункт свого часу. Тому що дуже велика кількість населення була саме єврейського.

І мене це здивувало. Ну так, Бабин Яр — це столиця. І я зараз жодним чином не хочу прозвучати якось знецінювально. Я усвідомлюю, про який масштаб трагедії ми говоримо. Але, суто навіть із дитячої психології, цікавим мало б навпаки бути те, що намацальне, тут. А ти сидиш у цій школі, умовно кажучи, на задньому подвір'ї якої відбувалися ці події, і про це діти не знають.

Які ваші думки з цього приводу? І чи маєте ви відповідь на це запитання, чому так. Тому що вчителі не зацікавлені розповідати? Чи в нас ще глибша проблема? Брак краєзнавців, дослідників невеличких населених пунктів? Що відбувається?

Ольга Лімонова: Дуже дякую вам за запитання, тому що воно реально надзвичайної ваги й актуальності. Дійсно, Україна вся перебувала під окупацією. І у нас немає жодного населеного пункту, де б не було хоча б одного випадку Голокосту. Тому що євреї, так чи інакше, були абсолютно всюди. І це не є історія виключно Галичини чи Києва, чи Харкова, чи Одеси. Це є історія Донбасу, причому всіх містечок, сіл і міст. Це є історія Поділля, Полісся, Волині. Всюди, на превеликий жаль, були факти Голокосту. Тому що вся Україна була під нацистською окупацією.

Справді, Бабин Яр є в шкільній програмі, і про нього знають всі. На місцях ситуація геть різна. І тут я просто хочу зробити низький уклін тим учителькам, учителям, краєзнавцям, директорам краєзнавчих місцевих музеїв або якихось музейних кімнат, тому що дослідження локальної історії Голокосту відбувається виключно завдяки їхньому ентузіазму. Такі проєкти, як «Мережа пам'яті», по-перше, з'явилися відносно недавно. Так, їм уже багато років, але, порівняно з історією незалежності України, їм не так багато років. Ї такі проєкти залучають учителів і надають їм можливості втілення своїх досліджень. Я маю на увазі донесення інформації до широкого загалу всередині їхніх населених пунктів.

Проте інформації обмаль. Дуже часто із єврейськими родинами гинула пам'ять про них. Було свого часу втрачено момент, коли на початку 1990-х років відбувався збір інформації. Тоді фонд Стівена Спілберга проводив інтерв'ю в Україні, в тому числі зі свідками, з тими, хто пережив Голокост, збирав максимально інформацію. Багато чого ми дізналися, але геть не усе. А тепер про що ми можемо говорити? Надворі 2024 рік, свідків тих подій ми вже не знайдемо. Навіть якщо хтось із них є живий (хоча в цьому я дуже сильно сумніваюся), то вони б навряд чи вже якось детально могли б все це згадати. І ми на сьогодні маємо таку саму проблему, що і з історією Голодомору. У той час, коли було потрібно масово збирати свідчення, поки ще свідки були живі, час було згаяно, його просто було витрачено марно. Сьогодні опитати вже нема кого.

Часто люди в якихось маленьких населених пунктах навіть гадки не мають, що у них в принципі там євреї проживали. Приміром, хтось із канадських учених українського походження проводить дослідження маленьких містечок Рівненщини. І вони приїжджають у містечко, у них точно є певна інформація. Тому що ті, хто пережив Голокост, після Другої світової емігрували, до прикладу, в Канаду. І там збереглися якісь документи, світлини. На світлинах написано, що в цьому містечку на конкретному місці стояла синагога. Ця синагога давним-давно зруйнована. Люди, які зараз живуть у цьому містечку, ніколи її не бачили. Вони гадки не мають, що там стояла ця синагога. І яким же буває їхнє здивування, коли приїжджає якийсь канадський історик і починає їм розказувати, що ось тут у вас була велика хоральна синагога, тут у вас був єврейський базарчик, тут у вас жила громада, і взагалі 40 % населення вашого містечка до Другої світової війни були євреями. Для людей це відкриття.

Так само й сьогодні дуже складна ситуація. Міста і містечка Галичини не просто великий відсоток мали єврейського населення. Часто міста були переважно

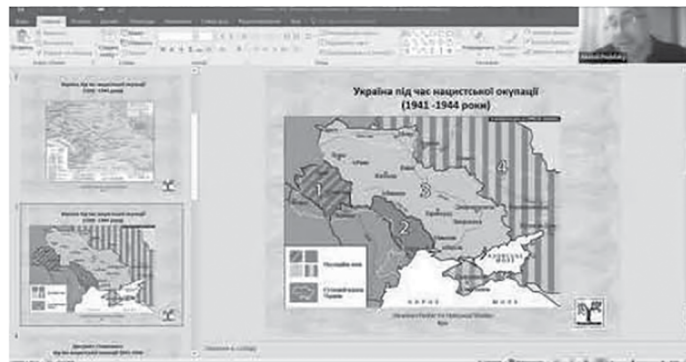
Ukrainian Center for Holocaust Studies

близько 3 років тому

Друзі, пропонуємо Вашій увазі лекцію Анатолія Подольського про долю єврейських громад України під час операції "Райнхард", 1942 р.: на прикладі дистрикту "Галичина" для польських науковців та викладачів Музею Варшавського гетто. Крім історичної лекції говорили також про війну в Україні та злочини росії.

Запис можна переглянути на нашому YouTube каналі за посиланням: https://youtu.be/_XhhMxr1LRk... Показати більше

YOUTUBE.COM

Доля єврейських громад України під час операції "Райн..."

Запис лекції Анатолія Подольського "Доля єврейських громад Украї..."

English below

Продовжуємо знайомити Вас із результатами проєкту "Мережа пам'яті"! Цього разу хочемо поділитися анотацією до нашого дослідження з промовистою назвою "Дискурси війни". Протягом 2022-2023 років команда дослідників працювала над тим, щоб зібрати, проаналізувати та інтерпретувати різні текстові й візуальні форми, які становлять український суспільний дискурс про повномасштабний етап війни росії проти України, прямо або опосередковано пов'язуючи його з образами Др... Показати більше

єврейські. Але після здійснення операції «Райнгард», коли мешканців галицьких сіл, міст і містечок просто вивезли на територію Польщі до німецьких таборів смерті й там вбили, не залишилося жодного представника громади. Дуже щастило, коли після Другої світової представники єврейських родин, які врятувалися, які вижили, повернулися назад додому. Тоді вони гуртувалися, залучали своїх родичів, знайомих, які перебували в еміграції, проживали в Ізраїлі, залучали кошти. Це для того, щоб якось відреставрувати синагогу або відкрити якийсь пам'ятний знак.

А в переважній більшості містечок не збереглося жодного представника єврейської громади. І нема кому місцевим жителям донести цю історію, ці факти, ці події. І ми маємо на сьогодні навіть у переліку пам'яток, обов'язкових для розпізнавання, на ЗНО оборонну синагогу у Жовкві. Але у Жовкві немає єврейської громади, й збереження цієї оборонної синагоги лежить виключно на

плечах учителів і освітян-ентузіастів. Ну і науковців, які намагаються її зберегти. Але, перепрошую, в освітян і науковців міста Жовква немає грошей для того, щоби відреставрувати таку велетенську і прекрасну споруду. І ми маємо, що маємо.

Пам'ять занепадає навіть там, де вона ще є. Там, де є матеріальні її втілення, просто немає коштів. Громада українська або польська знають, що це таке, але вони не зацікавлені у відновленні цієї пам'яті. Громади єврейської просто немає. І таким чином ця пам'ять занепадає. Навіть учителі часто не знають про те, що у їхнього населеного пункту є єврейська історія. І це лише поодинокі випадки, коли дійсно ентузіасти від освіти займаються дослідженнями, залучають своїх дітей до пошукової роботи, проводять інтерв'ю тощо. Тобто це дуже важливий аспект нашої діяльності.

Джерело: Громадське радіо

НОВИНИ БІБЛІОТЕКИ ЦЕНТРУ

Долганов Петро. Життя і загибель єврейської громади Здолбунова. Рівне: Волин. береги, 2024. 328 с.

Цей текст присвячено історії єврейської громади Здолбунова у першій половині ХХ століття.

У книжці йдеться про зародження єврейської громади міста та її співжиття з українцями, поляками й чехами. Найбільше уваги надано подіям Голокосту, які призвели до повного зникнення євреїв зі Здолбунова. Рівень їхнього виживання під нацистською окупацією становив 1–1,25%. Книжка є спробою відповісти на запитання, чому так мало єврейських мешканців містечка вціліло. Також у тексті відтворено основні етапи організації геноциду, зокрема майже погодинно описано події з ліквідації здолбунівського гетто 13 жовтня 1942 р. Намагаючись передати деталі минулого, автор розлого цитує джерела, зокрема письмові й усні свідчення очевидців. Усе це — з метою максимально наблизити читача до дійсності.

Видання може бути цікавим як академічним дослідникам Голокосту й геноцидів, так і ширшому колу зацікавлених локальною історією громадян.

АНОНС НАСТУПНОГО НОМЕРА

1. XVIII щорічний круглий стіл «Українське суспільство і пам'ять про Голокост: досвід сучасної війни проти України».
2. Нові видання Центру.
3. Новини бібліотеки Центру.
4. Методичні розробки.
5. Оголошення.

Адреса редакції:
Український центр вивчення історії Голокосту
вул. Генерала Алмазова, 8, оф. 109
01011, Київ-11, Україна
Тел./факс: +38 (044) 285-90-30
www.holocaust.kyiv.ua
e-mail: uhcenter@holocaust.kyiv.ua

Редакційна колегія:
Любов Кремінець
Анатолій Подольський
Олена Пазюк

Дизайн, комп'ютерна верстка:
Марина Кулікова